

ירון בר ששת

## דין עיר ספק מוקפת חומה לעניין הברכה

ראשי פרקים:

א. זמן הברכה בעיר ספק מוקפת חומה

ב. הסבר שיטת הרמב"ם

1. שיטת שו"ת "הר צבי"

2. שיטת שו"ת "ציץ אליעזר"

ג. סיכום

### א. זמן הברכה בעיר ספק מוקפת חומה

הגמרא במגילה (ה' ע"ב) מספרת לנו אודות זמן קריאת המגילה:

"חזקיה קרי בטבריא בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא... רב אסי קרי מגילה בהוצל בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא".

ע"פ הגמרא ישנם מקומות (כגון: טבריה, הוצל וכד') אשר בהם היו מסופקים מתי לקרוא את המגילה, ולכן חזקיה ורב אסי היו קוראים בשני ימי הפורים – י"ד וט"ו. אך הגמרא איננה מציינת באיזה יום עליו לברך. הטור או"ח (סימן תרפ"ח, ד') מביא דעת ה"ר יחיאל בעניין וז"ל:

"כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו קורין ב"ד ובט"ו, ולעניין ברכה כתב אחי הרב יחיאל וז"ל: מסתברא שיקראו בלא ברכה בשני הימים, ביום ט"ו לא יברכו דשמא אינה מוקפת חומה, וביום י"ד לא יברכו דשמא היא מוקפת ועדיין לא הגיע זמנה והיא ברכה לבטלה, וכיון דברכה לא מעכבת, למה יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה".

לעומת הטור, פוסק הרמב"ם בהלכות מגילה (פ"א הי"א):

"עיר שהיא ספק, ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כן הוקפה, קוראין בשני הימים שהן ארבעה עשר וחמישה עשר ובליליהם. ומברכין על קריאתה בארבעה עשר בלבד, הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם".

השו"ע (סימן תרפ"ח, ד') מכריע כדעת הרמב"ם ומטעמו, שהוא זמן הקריאה לרוב העולם. הנה להדיא מבואר מקורו של הרמב"ם לדין הקריאה בשני הימים והוא מהבבלי, אך מניין שאב את דינו שיש לברך ביום י"ד? מבאר הגר"א את טעמו של הרמב"ם לברך ביום י"ד, אליבא דהירושלמי במגילה (פ"א הי"א), הסובר, דאף בני כרכים יוצאים ידי חובתם ב"ד בדיעבד, כדאיתא בגמרא (סוף הלכה א' ובפ"ב הי"ג), ולכן מברכים ב"ד לכתחילה. כדעת הגר"א מובא גם ב"פרי מגדים" (אשל אברהם ס"ו). ובמשנ"ב (ס"ק י"א) מכריע כדעת הרמב"ם וז"ל:

"ולא יברך, שהברכה אפילו במצווה של תורה הוא מדרבנן, וא"כ בדבר שהוא ספק, לעניין הברכה הוא ספיקא דרבנן, וכ"ש בזה שהוא מצוה של דבריהם לכ"ע אין צריך ברכה, ומה שמברך ב"יד, משום דביום י"ד הוא זמן קריאה לרוב העולם כדלקמיה, ור"ל בע"כ אפילו הוא מוקף חומה שדינו בט"ו, אם קרא ביום י"ד יצא כדעבד ולא הוי ברכה לבטלה".

ובשער הציון (אות י"א) מביא הוא את דברי הגר"א כמקור לדבריו. במקום אחר (ס"ק ח') מביא המשנ"ב את מחלוקת ה"פרי חדש" כנגד ה"פרי מגדים", האם בן כרך יכול להוציא בן עיר ב"יד. ה"פרי חדש" סובר, דאינו יכול להוציא, ולעומתו ה"פרי מגדים" סובר, שבדיעבד יכול להוציא ידי חובה כדלעיל. בשער הציון (אות ח') הוא דן במחלוקתם וז"ל:

"אע"ג דבירושלמי מסתפק בזה לעניין בן כרך אם יכול להוציא לבן עיר ב"יד כיון דבדיעבד יוצא ב"יד, בגמרא דילן משמע דהוא לעיכובא בט"ו, וא"כ ממילא אינו יכול להוציא לבני י"ד ביום י"ד".

הנה להדיא מוכח מדבריו, דיש מחלוקת בבלי וירושלמי בעניין, ומוסיף המשנ"ב לבאר בשער הציון:

"אכן מדברי הגר"א בסימן זה מוכח, דהוא ס"ל דגם הש"ס דידן מודה להא דירושלמי, דבדיעבד יוצא בן כרך ביום י"ד (והא דאיתא בגמרא [בבלי] זמנו של זה לא כזמנו של זה הוא רק לעניין לכתחילה, דלא יכול בן כרך לקרוא ביום י"ד), וכ"כ הפמ"ג, וא"כ ממילא נשאר בעיא דירושלמי על מקומה".

הנה מדברי הגר"א משמע, שלא חייבים לומר שיש מחלוקת בבלי וירושלמי ואפשר ליישב את הבבלי לפי הירושלמי.

## ב. הסבר שיטת הרמב"ם

בהסבר דברי הרמב"ם מצאתי שני שו"תים (כאשר בעצם האחד עונה על דברי חבירו), ולכל אחד מהם הסבר שונה בדברי הרמב"ם.

### 1. שיטת שו"ת "הר צבי"<sup>1</sup>

#### הקושיות על הרמב"ם:

א. אם יום הקריאה לרוב העולם נחשב לרוב מכריע, ולכן סומכים עליו לעניין ברכה, מדוע שלא יקרא ביום י"ד לבד? ואם הרוב אינו רוב גמור לסמוך עליו, כיצד יברך ב"יד מספק, וכיצד ייתכן דבט"ו יש לו דין ספק וב"יד יש לו תורת ודאי עד כדי כך שמחוייב לברך?

ב. לפי הסבר הגר"א, שטעמו של הרמב"ם הוא לפי הירושלמי (הובא לעיל), לא מובן מדוע הוצרך הרמב"ם לתת טעם על הברכה משום "שהוא זמן קריאה לרוב העולם", ומדוע לא הזכיר את עיקר הטעם שבקריאה ד"יד יוצא בוודאי ואין ספק ברכה כלל?

<sup>1</sup> לרי צבי פסח פרנק הו"ד בחלק ב' סימן קכ"ו.

ג. אליבא דהגר"א, מדוע צריך לקרוא בט"ו, אם יצא ביי"ד מתורת ודאי, כפי שהובא בירושלמי?

ד. שו"ת "הר צבי" מגיה בדברי הפמ"ג וז"ל:

"ומדי עיוני בפמ"ג, ראיתי שהרגיש במה שהקשיתי על הרמב"ם ולכן כתב: אלא י"ל מה שכתב הרמז"ל, הואיל ורוב עיירות קורין ביי"ד, אינו טעם למה מברכין ביי"ד אלא למה שאין מברכין בט"ו, וכפי זה דסובר שפיר כירושלמי, בן כרך שקרא ביי"ד יצא, עכ"ל הפמ"ג".

על בסיס דברים אלה מקשה שו"ת "הר צבי":

א. מדוע צריך הרמב"ם לתת טעם על מה שאין מברכין בט"ו משום רובא דעלמא, הרי די שיצא ידי חובה ביי"ד כשיטת הירושלמי, וגם אם לא יצא, מדוע צריך טעמא דרובא, הרי כל ספק ברכה פטור ואסור לברך?

ב. לא משמע מגדולי הפוסקים כטור והלבוש, כדברי הפמ"ג.

**שיטת שו"ת "הר צבי":** אנשי כנסת הגדולה מסרו לשיקול דעתם של חכמי הדורות, שבכל עת שהשעה צריכה לכך יוכלו להקדים את זמן מקרא המגילה, ולכן יש להם רשות להקדים קריאתה עד י"א, ומזה הטעם התירו ליוצא לדרך ולמפרש בים להקדים קריאתה, וכן עיר שהיא ספק מוקפת ספק פרוזים ואינו יכול לצאת ידי חובה בשלמות א"י יקרא ביי"ד, מסתבר לומר שמקרה זה נכנס במסגרת של הרשות להקדים ולצאת ידי חובה ביי"ד, שכן אינו יכול לאתר הקריאה לט"ו ולכן יקדים ויקרא ביי"ד. ומדין בני הכפרים המקדימים ליום הכניסה, שאע"פ שברכו וקראו את המגילה ויצאו ידי חובה אם הגיעו לעיר ביי"ד – צריכין לשוב ולקרואה (מגילה י"ט ע"א), צריך לשוב ולקרואה בט"ו.

והנה בשו"ע (סימן תרפ"ח, ז') מובא: "המפרש בים והיוצא בשיירה. יקראנה ביי"ג או ביי"ב או ביי"א בלא ברכה..." ומפני שיש פלוגתא דרבוותא ויש מהראשונים שסוברים דבטלי זמני מגילה המוקדמים. א"כ גם בנד"ד, כיצד מברך ביי"ד מטעם זמן המוקדם למאן דאמר שבטלוה בזמננו? אך יש לחלק ולומר, שביטול זמני ההקדמה מתייחס לזמנים שקודם י"ד, אבל מט"ו ליי"ד יש לומר שלא בטלו. הסיבה לחילוק זה היא ע"פ הגמרא במגילה (ב' ע"א), שהיא המקור לביטול זמני ההקדמה וז"ל:

"א"ר יהודה: אימתי, בזמן שהשנים כתיקונן וישראל שרויין על אדמתם, אבל בזה"ז הואיל ומסתכלין בה אין קורין אותה אלא בזמנה".

אבל הרי"ף גורס אחרת, וכן מובא בירושלמי: "הואיל ומסתכלין בה", ופירושו, שבה"ז יש לפעמים סכנה מהגויים ולכן עמדו ובטלו כל הזמנים המוקדמים כדי למעט בפרסום השמחה ודי שיקראו בשעתה. לפי האמור, פשוט שלא בטלו אלא הזמנים שקודם י"ד, אבל ההקדמה מט"ו ליי"ד אין בה משום ריבוי שמחה, שהרי בלאו הכי י"ד הוא זמן קריאה לרוב העולם ולא ניכר ריבוי שמחה בהקדמה של עיר מסופקת. ויש לומר, דגם לרמב"ם סבירא כגרסת הירושלמי, בפרט ע"פ דבריו בהלכות מגילה (פ"א ה"ט) וז"ל:

"במה דברים אמורים, שמקדימין וקורין ביום הכניסה, בזמן שיש להם לישראל מלכות..."

ומדמציך מלכות משמע שסובר כגרסת הרי"ף והירושלמי, וא"כ גם לשיטתו לא שייך לבטל אלא את הזמנים שקודם י"ד. לפי זה לשון הרמב"ם מדויקת מאוד, שמברכין ב"ד כדי לקיים המצווה בשלמות מדין הקדמה, ואל תתמה, שהרי בטלו את דין הקדמה, דעל כך משיב הרמב"ם **הואיל זמן קריאתה לרוב העולם** אין בהקדמה זו משום גורם של פרסום ימי השמחה, ואין זה גורם לסכנה בשל הקדמתה, ולכן לא בטלוה ויכול לברך מדין הקדמה הנזכר.

## 2. שיטת שו"ת "ציץ אליעזר"<sup>2</sup>

כוונת הרמב"ם איננה לתת טעם, מדוע קורין ב"ד, אלא לתת טעם מדוע מברכין ב"ד, שכן בט"ו אין מברכין שמא אינה מוקפת וספק ברכות להקל. הסיבה שמברכין ב"ד אף אם היא מוקפת, ואין זו ברכה לבטלה, היא **"הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם"**, שאף מוקף יוצא בדיעבד ב"ד, כפי שהובא דין וטעם זה בירושלמי, שהכל יוצאין ב"ד **"הואיל והוא זמן קריאתה"** – היינו זמן קריאתה לרוב העולם, ולכן קבעו לברך ב"ד, שכן יוצא ידי חובה ממה נפשך.

לפי זה מתורצות קושיות שו"ת "הר צבי". התשובה למה שהקשה, מדוע לא הביא הטעם שיוצא מתורת ודאי ב"ד (קושיא 2), היא, ש"הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם" זהו גופא הטעם שאף מוקף יוצא בדיעבד ואין כאן ספק ברכה כלל, שכן יוצא ממה נפשך, והרי הוא בתורת ודאי. ומה שהקשה, מדוע קורין בט"ו אם יצא כבר מתורת ודאי (קושיא 3), ניתן לתרץ, שאפילו שכבר יצא בדיעבד, מפני הספק, שמא בט"ו שהוא הזמן הקבוע לעיר לקריאה לכתחילה, צריך לחזור ולקרוא ללא ברכה, כדי שלא יצא שבעיר מסופקת יוצא ידי קריאת המגילה רק בדיעבד, וביותר, שכך הוא יסוד התקנה (טבריה והוצל).

לפי זה, אפשר לקבל את דברי הפמ"ג בלי הגהה, וז"ל (המקורית):

"אלא יש לומר מ"ש הרמב"ם ז"ל, הואיל ורוב עיירות קורין ב"ד למה מברכין ב"ד, למה שאין אנו מברכין בט"ו, וכפי זה י"ל דסובר שפיר כירושלמי בן כרך שקרא ב"ד יצא".

וכוונת הפמ"ג, שהרמב"ם בא להסביר בטעמו שניהם יחד, למה מברכין ב"ד ולמה אין מברכין בט"ו, וכל זאת מפני שסובר כירושלמי, שכן כרך שקרא ב"ד יצא בדיעבד מפני שהוא זמן קריאתה לרוב העולם, ולכן קבעו ב"ד, שאז יוצא בכל האופנים ולא קבעו לברך בט"ו משום ספק ברכה לבטלה.

ובזה מתורצות הקושיות, מדוע נותן הרמב"ם טעם על מה שאין מברכין בט"ו, וכן דלא משמע כך מגדולי הפוסקים (קושיא 4), כיוון שזו גופא כוונת

<sup>2</sup> לרב אליעזר יהודה וולדינברג הו"ד בחלק ג' סימן י"ט.

הרמב"ם, לתת טעם על מה שמברכין ביי"ד, וממילא יוצא הטעם מדוע אין מברכין בט"ו.

**סיכום המחלוקת:** שו"ת "הר צבי" מקשה על הרמב"ם לפי הסבר הגר"א והפרי מגדים, על כן הוא דוחה את הירושלמי הנזכר ומציע הסבר אחר לפיו הטעם הוא מדין הקדמה, ומסתייע בגרסת הרי"ף בירושלמי. ה"ציץ אליעזר" דוחה את קושיותיו של "הר צבי" ומיישב את הירושלמי (גר"א, פמ"ג) היטב עם הרמב"ם.

### ג. סיכום

1. על פי הגמרא, על אנשי טבריה והוצל שקראו ביי"ד לקרוא גם בט"ו, אך לא ברור מתי עליהם לברך.
2. הטור מביא את דעת רבינו יחיאל, הסובר שלא מברכים כלל, ואת דעת הרמב"ם הסובר שמברכים ביי"ד, ולכאורה לא ברור מהו מקור דינו של הרמב"ם.
3. הגר"א והפמ"ג אומרים, כי הרמב"ם מסתמך על ירושלמי, האומר כי בני כרכים יוצאים ידי חובה ביי"ד בדיעבד ועל כן מברך ביי"ד.
4. השו"ע פוסק כרמב"ם להלכה, וכן הוא במשנה ברורה ובשער הציון המציין את הגר"א כמקור.
5. בסוגיה זו דנים השו"תים "הר צבי" ו"ציץ אליעזר", כאשר ניתן לומר שגם לפי "הר צבי", הרמב"ם מסתמך באיזה שהוא אופן על ירושלמי, שכן הוא מסתייע בגרסת הירושלמי (הואיל ומסתכנין בה), אך אין זה הירושלמי המדובר.
6. לא מצאתי מענה לשאלה, מדוע לא הביא הרמב"ם את הירושלמי במפורש.